

Hilde Gunn Slottemo

Professor i historie

Høgskolen i Nord-Trøndelag

7600 Levanger

E-post: hilde.gunn.slottemo@hint.no

Tlf. 74 02 28 20 (a), 908 82 541 (m)

En hårete historie

Jeg har nettopp lekt frisør. Med kam, saks og barbermaskin har jeg snauet håret til mine to 11-årige sønner. Jo kortere, jo bedre synes å være mottoet blant dagens gutter. Unge jenter, derimot, har alle langt hår med sideskill. Hår ellers på kroppen bruker de mye tid på å fjerne. Utseendemessig er forskjellene mellom kjønnene blitt større i dag enn de var under min oppvekst på 1970-tallet, da småjenter som meg selv hadde kortklipt «guttehår», kanskje som ei markering av våre mødres likestillingsdrømmer. Ytre likhet mellom kjønnene kunne si noe om mål og retning i livet: både jenter og gutter skulle få seg utdanning og gå ut i arbeid, og dermed bli sjølstendige, likestilte individer. Kjønnene ble forstått som grunnleggende like, og håret understreket denne ideen om likhet. Hvorfor da disse forskjellene i dag?

Hår har alltid vært et viktig kulturuttrykk. Det uttrykker kjønnsidentitet, men er også en måte å signalisere alder, sosial status og tilhørighet til en klasse. Tenk på hvordan hår tidligere varslet ekteskapelig status: Unge, ugifte jenter kunne ha langt hår samlet i fletter. Like viktig som ringen på fingeren, viste eldre kvinner at de var gift ved å samle håret i stramme knuter i nakken.

Hår har også fungert som protest. På 1960- og -70-tallet gjorde unge gutter opprør mot foreldregenerasjonen ved å la håret gro. På den måten kunne de utfordre etablerte normer og regler. Voksenverdenens svar kunne være avsky og fordømmelse. «Mamma, se på de rare damene!» var ord som ble lagt i munnen på en liten gutt da ei lokalavis i 1965 skrev om et band bestående av langhårete, mannlige musikere. De unge musikerne ble presentert som kvinnelignende kuriositeter; som «hårfagre, skjeggprydede» ungdommer og «mørkhårete yndigheter» som «paraderte» i gatene i «stripete bukser og høyhælte Beatles-sko». Slik fikk de voksne tatt avstand fra forsøkene på å viske ut etablerte grenser.

Det kanskje tydeligste uttrykket for hårets betydning som kulturuttrykk, er den vonde historia knyttet til de såkalte «tyskertøsene», jenter som hadde et forhold til en tysk mann under krigen. De ble ansett som landssvikere og forrædere, som «suspekte», og som «frekke og freidige» gatepiker for å bruke begreper fra samtidas aviser. Et kjæresteforhold med en tysk mann var ei stor synd, og det var en trussel mot familiens og fellesskapets ære.

Dommen i de første etterkrigsårene kunne være hard. Mange ble stengt ute fra arbeidsplasser og sosialt liv, en del ble også internert. Fra LO-hold ble folk i arbeidslivet oppfordret om å danne isfront mot disse kvinnene. Både i Norge og i andre tyskkkuperte land, opplevde en del «tyskertøser» å få klippet eller barbert bort håret.

Hvorfor akkurat denne formen for straff? Mange kulturer har lange tradisjoner for at kvinners hår må kontrolleres eller tildekkes, som en måte å skille kvinnekroppen fra naturen og dermed holde på en kulturell orden, hevdet journalisten Lena Lindgren i en artikkel i Morgenbladet for noen år tilbake.

Håret er sterkt knyttet til seksualitet. Det fungerer som tegn på det ukontrollerte og uregjerlige, det som må temmes, styres, holdes nede og skjules.

Slik var det også på 1940-tallet. Da handlet kvinners seksualitet om renhet og sømmelighet – ikke bare for dem selv, men for en hel nasjon. Forestillinga om kvinna som mor og dermed bærer av nasjonens framtid, betydde at hennes seksualitet ble eid av landet, hevder forskerne Claudia Lenz og Anette H. Storeide i ei bok fra 2011. Det var kvinnes, familiens og nasjonens ære det handlet om. De kvinnene som innledet et forhold til en tysk mann ble på mange måter selve symbolet på landssvik. De representerte åpne grenser; det å la seg invadere og bli tatt. Deres atferd brøt med forståelsen av Norge som et voldtatt land, en nasjon med beskyttede og ukrenkelige grenser.

Ved å barbere av kvinnes hår ble et sterkt symbol på kvinnelig seksualitet fjernet. Straffen mot tyskertøsene kan dermed ses som en kjønnslig amputasjon, en reaksjon som skulle fungere samfunnsbevarende. Særlig hadde fedre og brødre et ansvar for å vokte familiens – og dermed samfunnets – ærbarhet, for når kvinner mistet sin ære, mistet samtidig hele familien den. Slik er dette en parallell til dagens diskusjoner om æreskoder i enkelte muslimske kulturer, der kvinners handlinger kan smitte over på familien og påføre fellesskapet skam. Ulike former for tildekking av hår og hud beskytter kvinner mot invaderende blikk, men hijab, nikab og burka kan også være en måte å kontrollere kvinner og deres seksualitet på.

Når det gjelder synet på «tyskerjentene», har det skjedd tydelige holdningsendringer. I de første etterkrigsårene ble de møtt med stor avsky. I dag tenker vi på dem med større forståelse og sympati. Det er de siste årene blitt skrevet en rekke bøker og artikler hvor tyskertøsene og behandlinga av dem har vært temaet. De viser en dreining i fokus fra samtidas oppfatninger av jentene som svikere og fiender, til dagens tolkninger av dem som offer eller forståelse av at deres forhold til tyskerne var uttrykk for forelskelse og kjærlighet.

Tilbake til mine sønner, de nå temmelig kortklippede ungguttene. Hvorfor er forskjellene når det gjelder hårlengde mellom jenter og gutter blitt så stor de siste årene? Er jentenes lange hår et tegn på et backlash, et likestillingsmessig tilbaketog? Eller er det omvendt; at likestilling og likhet mellom kjønnene i dag oppleves som så selvsagt at hårlengde er blitt en måte å markere at det likevel finnes forskjeller? Svarene er ikke opplagte, men også i dag er hår et viktig kulturuttrykk, nært koblet til kjønn og seksualitet.

Jeg kaster på mitt eget halvlange hår mens jeg finner fram kost og støvbrett. Så feier jeg opp mine sønners lange, myke lokker fra gulvet. De ender i søpla. Men likestillingsidealene, nei, de er helt klart ikke modne for historias søppeldunk.